

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.5948>

Data przesłania artykułu: 18 czerwca 2020 r.

Data akceptacji artykułu: 1 września 2020 r.

RELIGIJNA RZECZYWISTOŚĆ ŚLĄSKA DOBY WOJEN HUSYCKICH W ORYGINALE I PRZEKŁADACH POWIEŚCI *LUX PERPETUA* ANDRZEJA SAPKOWSKIEGO

Marcin Dziwisz

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8604-2353>e-mail: marcin.dziwisz@up.krakow.pl

Abstrakt: Tematyka niniejszego artykułu oscyluje wokół problematyki przekazu w tekście przekładu specyfiki religijnej rzeczywistości Śląska czasów wojen husyckich. Badana problematyka obejmuje sposób oddania w tekście docelowym autorskiej wizji różnych sfer życia religijnego, takich jak: kwestie wyznaniowe, obrzędy religijne, podejście do problemu dogmatów chrześcijańskich, podejście do miejsc kultu religijnego, przedmiotów liturgicznych oraz organizacji życia religijnego na Śląsku w XV wieku. Obserwacje prowadzone są na podstawie porównania tekstu oryginalnego z przekładami na język rosyjski i ukraiński. Głównym założeniem danego tekstu jest pokazanie sposobów przekazu leksyki religijnej pomiędzy językiem polskim a językami rosyjskim i ukraińskim. Co więcej, niezwykle istotną kwestią staje się tu również problem transferu tego typu słownictwa na grunt kultur, w których dominują wpływy Kościołów wschodnich. Przeprowadzone badania pokazują, że tłumacz stosuje różne techniki przekazu leksyki religijnej. Można odnaleźć wśród nich: transkrypcję, a więc wprowadzenie zapożyczenia, uznane ekwiwalenty, zastąpienie realiów katolickich terminologią prawosławną czy też unicką, jak również nierzadkie przykłady opuszczania konkretnych elementów tekstu oryginalnego.

Słowa kluczowe: przekład, różnice kulturowe, leksyka religijna, adaptacja, egzotyzacja, Sapkowski

Submitted on June 18, 2020.
Accepted on September 1, 2020

RELIGIOUS LIFE OF SILESIA DURING THE HUSSITE WARS IN THE ORIGINAL AND TRANSLATIONS OF ANDRZEJ SAPKOWSKI'S NOVEL *LUX PERPETUA*

Marcin Dziwisz

Pedagogical University of Cracow, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8604-2353>

e-mail: marcin.dziwisz@up.krakow.pl

Abstract: This article revolves around the issue of Silesian religious life, specifically in a translated text during the Hussite wars. The studied issues include the way in which the target text reflects the author's vision of various spheres of religious life, such as religious issues, religious rites, approach to the problem of Christian dogmas, approach to places of religious worship, liturgical objects and organization of religious life in Silesia in the 15th century. An analysis was conducted based on a comparison of the original text with translations into Russian and Ukrainian. The main premise of a given text is to show the ways of transmitting a religious lexicon between Polish, Russian and Ukrainian. Moreover, the problem of transferring this type of vocabulary to cultures dominated by the influence of Eastern churches is becoming an extremely important issue here. The conducted research shows that the translator uses various techniques of transmitting religious lexis. One can find among them: transcription, i.e. the introduction of borrowings, recognized equivalents, replacement of Catholic elements with Orthodox or Uniate terminology, as well as rare examples of omitting specific elements of the original text.

Keywords: translation, cultural differences, religious vocabulary, adaptation, exoticization, Sapkowski

Przywołana w tytule niniejszego artykułu powieść – *Lux perpetua* – stanowi część tzw. *Trylogii husyckiej*, w której skład wchodzi jeszcze dwie pozycje: *Narrenturm* oraz *Boży bojownicy*. Akcja wymienionych utworów została osadzona w polityczno-religijnych realiach Europy Środkowej, a konkretnie pogranicza polsko-czesko-śląskiego. XV wiek to dla tych ziem okres bardzo dynamiczny: z jednej strony konflikty polityczne, związane z dążeniami Królestwa Polskiego, Czech oraz Cesarstwa Niemieckiego do przejęcia pełnej kontroli nad Śląskiem,

z drugiej zaś zawirowania natury religijnej, których przyczyną stało się spalenie na stosie, podczas obrad soboru w Konstancji, czeskiego reformatora Jana Husa. W takich właśnie okolicznościach Andrzej Sapkowski umieszcza postać głównego bohatera – Reinmara z Bielawy, przeżywającego różnorakie przygody, w tym rozterki natury miłosnej oraz właśnie religijnej.

Głównym założeniem prezentowanego tekstu jest pokazanie, jak elementy języka religijnego zostały oddane w tekstach przekładów. W tym przypadku będzie to analiza tłumaczeń na języki rosyjski oraz ukraiński. Jest to tym ciekawsze, że mamy tu do czynienia nie tylko z dwoma różnymi językami, lecz także z dwiema różnymi kulturami, w których dominują wpływy chrześcijaństwa wschodniego.

Przekład elementów języka religijnego wiąże się z wieloma trudnościami, co wynika z faktu, że:

z samej swej natury pragnie on objąć to, co jest transcendentne, a zarazem jest narzędziem komunikacji ludzkiej, tzn. ma wymiar społeczny, (...) jest zjawiskiem ogólnoludzkim i uniwersalnym, nie jest jednak wolny od istotnych różnic międzykulturowych spowodowanych przez odmienne uwarunkowania społeczne i konfesyjne. Każda religia dysponuje zestawem pojęć wysoce dla niej specyficznych, służących organizacji, ekspresji i eksplikacji doświadczeń religijnych swoistych dla jej wyznawców [Widział-Ignaszczak 2012, III, 145].

Co więcej, „tekst religijny zakłada odczytania bardzo zaangażowane, ideologizujące, które z każdego niuansu w recepcji, z każdej różnicy potrafią uczynić przedmiot ożywionej debaty teologicznej” [Janikowski 2008, 52]. Jednak terminologię sakralną można spotkać również poza tekstami stricte religijnymi. Często staje się ona „elementem licznych tekstów literackich, w tym także takich, które trudno klasyfikować jako religijne, a więc niekoniecznie służy ich sakralizacji” [Moczar 2002, 105].

Z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w przypadku utworu Sapkowskiego, w którym stanowi ona integralny element życia codziennego mieszkańców pogranicza polsko-czesko-śląskiego. Wykorzystanie przez autora tego typu leksyki służy podkreśleniu realiów życia w średniowiecznym społeczeństwie, gdzie religia i związana z nią obrzędowość oraz organizacja życia kościelnego stanowiły dominantę kształtującą podstawowe stosunki społeczne.

Zagadnienie przekładu elementów języka religijnego nierozzerwalnie związane jest z koniecznością mierzenia się z różnicami czy też barierami kulturowymi. Procesy historyczne, związane z kształtowaniem się społeczeństw, przyjęcie konkretnej religii, a tym samym określonych postaw moralnych, sposobu sprawowania

kultu itd. sprawiają, że „wiedza uprzednia, tradycja literacka i kulturowa, normy społeczne, typowe trajektorie skojarzeniowe, wyobrażenia, a także uzus językowy i model świata weń wpisany są odmienne dla odbiorcy oryginału i przekładu” [Tokarz 2008, 8]. Z tego względu leksyka religijna jest mocno powiązana z kulturą, a „odziaływanie kulturowe dotyczy nie tylko tekstu, ale także ludzi, uczestników przekładu, pełniących w nim różne funkcje i role: poczynając od autora oryginału, poprzez jego odbiorców aż do odbiorców tłumaczeń [Bednarczyk 2002, 21].

Wspomniane odziaływanie kulturowe widać we wszystkich utworach Sapkowskiego i przejawia się na różne sposoby. W tym przypadku jest ono implikowane poprzez wykorzystanie terminologii sakralnej, obejmującej takie obszary jak: przynależność do określonej konfesji, sposoby sprawowania kultu religijnego, określenia osób z nim związanych oraz przedmioty wykorzystywane podczas uroczystości kościelnych. Jako pierwsze zostaną zaprezentowane elementy oryginału i przekładów dotyczące relacji międzywyznaniowych.

Podjęte rozważania warto rozpocząć od samego tytułu powieści. Sapkowski zdecydował się na wykorzystanie w tym celu łaciny, a więc języka trzeciego w stosunku do języka oryginału i języków przekładu. Tytuł *Lux perpetua* – oznaczający *wieczne światło*, obydwaj tłumacze zdecydowali się przekazać za pomocą terminologii ukraińskiej i rosyjskiej. Są to odpowiednio: *Вічне світло* oraz *Свет вечный*. Takie działanie z jednej strony jest na pewno korzystne dla odbiorcy, gdyż nie musi on podejmować prób rozszyfrowania jego znaczenia, jednak z drugiej – zaciera ono autorską intencję, jaką było właśnie użycie łaciny, co, w moim przekonaniu, koresponduje ze średniowiecznymi realiami oraz samą tematyką utworu. Warto wspomnieć, że prawosławiu oraz związanym z nim językom wschodniosłowiańskim łacina jest o wiele bardziej obca niż polszczyźnie związanej z katolicyzmem. O ile polski/katolicki odbiorca z łaciną styka się często i zwyczajowo kojarzy ją z religią (nie tylko średniowieczem), to dla Rosjan i Ukraińców tytuł mógłby być niezrozumiały.

Analizę poszczególnych fragmentów tekstu wyjściowego oraz tekstów docelowych otwierają wyrażenia, które w sposób ogólny pokazują autorską wizję życia religijnego średniowiecznej Europy:

- (...) *nad którymi powiewały niemrawo chorągwie z Kielichem i Pelikanem* (Lp: 16)¹.
 (...) *над якими ліниво розвівалися стяги із Чашею і Пеліканом* (Bc: 17).
 (...) *над которыми лениво развевались знамена с Чашей и Пеликаном* (Cv: 6).

¹ Na potrzeby niniejszego tekstu przyjąłem następujący sposób zapisu skrótów: Lp – *Lux perpetua*, Bc – *Вічне світло*, Cv – *Свет вечный*.

Oddanie powyższych leksemów na gruncie języka rosyjskiego i ukraińskiego nie sprawiło tłumaczom trudności. Warto podkreślić, że obydwa określenia są nazwami autentycznych symboli wykorzystywanych przez husytów w czasie zbrojnych potyczek, głównie z wojskami biskupa wrocławskiego księcia Konrada Oleśnickiego. Zmuszają one zatem czytelnika do uaktywnienia pokładów wiedzy uprzedniej lub sięgnięcia do literatury przedmiotu, traktującej o omawianych wydarzeniach.

Kolejny przykład pokazuje stosunek przedstawicieli Kościoła katolickiego do wyznawców nowej wiary – husytów:

Na mieczach rozniosą... Heretyki... Husyty... Diabły (Lp: 15).

На мечах рознесуть... Єретики... Гусити... Дияволи (Bc: 18).

На мечах разнесут... Еретики... Гуситы... Черты... (Cv: 6).

Jak widać, tłumacze bardzo dobrze poradzili sobie z przekazaniem sensu oryginalnego wyrażenia. Jedyną stratą, jaką możemy tu zaobserwować, jest zanik w przekładzie stylizacji gwarowej, manifestowanej w postaci końcówek słów *heretyki* oraz *husyty*.

Sposób postępowania z odstępcami od „prawdziwej wiary” ilustruje poniższy fragment:

Szybciutko sfabrykowano zarzuty. Standardowe, wedle szablonu. Defraudacja, korpucja, herezja, symonia, pedofilia, sodomia... (Lp: 177).

Швиденько фабрикувалися звинувачення. Стандартне, за шаблоном. Розтрата, корупція, ересь, симонія, педофілія, содомія... (Bc: 196).

Быстренько сфабриковали обвинения. Стандартные, по шаблону. Растрата, коррупция, ересь, симония, педофилия, содомия... (Cv: 96).

Powyższe zdanie dotyczy tego, jak został potraktowany Jan Hus na soborze w Konstancji. Sapkowski opisuje to wydarzenie w charakterystyczny dla siebie, ironiczny sposób, sugerując istnienie szablonu, wzoru gromadzenia nieprawdliwych dowodów, które pozwalały na okrzyknięcie kogoś mianem heretyka oraz (najczęściej) ocalenie jego duszy poprzez spalenie na stosie. Co ciekawe, mamy tu wyliczenie rzekomych przewinień, jakich dopuściła się dana osoba. Zarówno sam autor, jak i tłumacz ukraiński nie dają czytelnikowi żadnych wyjaśnień dotyczących znaczenia poszczególnych zarzutów. Natomiast tłumacz rosyjski zdecydował się na zastosowanie przypisu przy słowie *симония*, wyjaśniając, że jest to *торговля церковными должностями; по имени волхва Симона, просившего апостолов продать ему дар творить чудеса*. Informacja ta niewątpliwie wzbogaca i ułatwia odbiór przekładu.

Podany niżej cytat również pokazuje relacje pomiędzy różnymi odłamami chrześcijaństwa:

Przysięga dana heretykom jest nieważna, słowo dane kacierzowi nie wiąże (Lp: 42).
Клятва, дана єретикові, не має сили, дане йому слово є недійсним (Bc: 48).
Клятва, данная еретикам, является недействительной, слово, данное вероотступнику, ни к чему не обязывает (Bc: 21).

Użyte przez autora słowo *kacierz* oznacza odstępcę od wiary rzymskokatolickiej [Uniwersalny słownik... 2008, II, 8]. Warto wspomnieć, że dany leksem został opatrzony kwalifikatorem *przestarzały*. Jak widać, obydwaj tłumacze podchodzą do danego słowa w sposób odmienny. W wersji ukraińskiej transland został zastąpiony ekwiwalentem w postaci zaimka osobowego, zubażając tym samym tekst przekładu, gdyż oryginalny, archaiczny wydźwięk słowa wyjściowego staje się zupełnie niedostrzegalny. Inaczej postępuje drugi z tłumaczy, który przekazuje znaczenia obydwu omawianych leksemów.

Co ciekawe, w innym miejscu już obydwaj tłumacze zastępują wyraz *kacierz* odpowiednikami *єретик* oraz *еретик*:

A dla samego kacerza zatracenie ciała to ratunek ducha (Lp: 42).
Для самого ж єретика втрата тіла означає спасіння душі (Bc: 48).
Для самого же еретика потеря тела – это спасение души (Cв: 21).

Zatem sygnalizowany wyżej archaiczny odcień oryginału zupełnie znika w obydwu przekładach. Kolejny przykład dotyczy kwestii związanych z jednym z fundamentów obrządku rzymskiego, a mianowicie sposobu udzielania sakramentów:

Przyjąłem sakrament sub utraque specie i zaprzysięgłem cztery artykuły praskie (Lp: 89).
Я прийняв таїнство sub utraque specie i присягнув чотирма праськими статтями (Bc: 99).
Я принял таинство sub utraque specie и присягнул четырьмя пражскими статьями (Cв: 47).

Łacińskie wyrażenie *sub utraque specie* odsyła do sposobu udzielania sakramentu Eucharystii, a konkretnie konsekrowanego chleba oraz wina. Warto wspomnieć, że takie podejście postulował Jan Hus, co było jedną z przyczyn uznania go za heretyka. Obydwaj tłumacze zdecydowali się zachować oryginalną łacińską formę danego terminu. Jednak, tak jak w przypadku słowa *симония*, w przekładzie rosyjskim odnajdujemy przypis wyjaśniający, że jest to sakrament udzielany

под двумя видами. Jak wiadomo, sakrament Eucharystii udzielanej pod dwiema postaciami jest charakterystyczny dla Kościołów wschodnich. W Kościele katolickim taką formę praktykuje się jedynie w określonych prawem kanonicznym przypadkach. Zatem znaczenie omawianej frazy będzie znacznie lepiej pasowało do kontekstu kulturowego obydwu przekładów niż do oryginału.

Sapkowski w nieco ironiczny sposób piętnuje także inny powód niepokojów religijnych w średniowiecznej Europie:

Компанія та викупіоны в Рzymі ryczałtowy odpust (Lp: 170).

Компанія має викуплену в Римі оптову індульгенцію (Bc: 187).

У компанії єсть купленна в Риме оптовая индугьгенция (Cв: 92).

Mowa tu oczywiście o sprzedawaniu odpustów. Jeden z bohaterów powieści wspomina o *zryczałtowanym odpuscie*, pozwalającym na bezkarne dopuszczanie się nawet najcięższych grzechów, a mimo to otrzymanie automatycznego ich odpuszczenia. Warto podkreślić, że podobną scenę można odnaleźć w *Krzyżakach* (wyd. 2016). W powieści pewien wędrujący mnich, w ramach handlu odpustami i relikwiami świętych, sprzedaje ampulkę z wiatrem, który wiał w stajence w momencie narodzenia Chrystusa, oraz szczebel z drabiny, która przyśniła się świętemu Jakubowi. W przekładach tłumacze zastosowali identyczne rozwiązanie. Co ciekawe, obydwaj odpowiedniki mają łacińskie pochodzenie, co sprawia, że nadają ekwiwalentnej wypowiedzi nieco bardziej podniosły charakter. Warto wspomnieć, iż zmianie ulega znacznie przymiotnika – *odpust rycznałtowy* staje się *odpustem hurtowym*.

Ostatni przykład z analizowanej grupy wskazuje na obowiązek pielgrzymowania do Rzymu, nakładany zwykle na wyższe duchowieństwo:

Do Rzymu pewnie, ad limina? (Lp: 175).

До Рима, либонь, ад лиміна? (Bc: 193).

В Рим, небось, ад лиміна? (Cв: 94).

W obydwu przekładach widzimy transfer danego wyrażenia w formie niezmięnionej, łacińskiej. Jednak tłumacz rosyjski ponownie decyduje się na zastosowanie przypisu o treści: *Ad limina Apostolorum – букв. к порогам апостолов, практика посещения епископами Рима, во время которого они имеют аудиенцию с Папой*. Zwraca uwagę szczegółowość informacji zawartych w przypisie. Nie dość, że zostaje wyjaśnione znaczenie frazy łacińskiej, to zostaje ona podana w pełnym brzmieniu. W tym przypadku ani autor, ani tłumacz ukraiński nie zdecydowali się na jakiegokolwiek wyjaśnienia czy doprecyzowanie.

Kolejną poddaną analizie grupą będą wyrażenia oznaczające miejsca i elementy kultu religijnego:

Dzwon u pobliskiej Marii Magdaleny obwieścił nonę (Lp: 21).

Дзвін неподалік костелу Марії Магдалини сповістив нону (Bc: 24).

Колокол в соседней церкви Марии Магдалины объявил нону (Cв: 9).

Powyższy fragment jest interesujący z dwóch powodów, po pierwsze: mamy tu do czynienia ze wskazaniem miejsca kultu – *u Marii Magdaleny* oraz leksem – *nona* – oznaczający część oficjum kościelnego, odprawianą dawniej o godzinie dziewiątej według rachuby rzymskiej [*Uniwersalny słownik...* 2008, II, 1016]. W przypadku omawianego leksemu obydwaj tłumacze zdecydowali się na wprowadzenie do przekładu elementu egzotykcji poprzez zapożyczenie nazwy oryginalnej, zmieniając jedynie sposób jej zapisu. Jeśli chodzi o drugi przykład, to mamy do czynienia ze zjawiskiem konkretyzacji, bowiem w oryginale nie pada słowo *kościół* lub inna nazwa określająca świątynię. Najwyraźniej obydwaj tłumacze uznali, że brak leksemów *костел* oraz *церковь* może doprowadzić do błędnego zrozumienia danego fragmentu tekstu. W języku polskim wystarczy na ogół podanie patrona świątyni (przy tych popularnych), by było wiadomo, iż chodzi o budynek kościoła, natomiast dla rosyjskich i ukraińskich odbiorców konieczna jest konkretyzacja.

Pewne zdziwienie może budzić sposób oddania w przekładach słowa *jutrznia*, oznaczającego „modlitwę odmawianą w Kościele katolickim przed wchodem słońca [*Uniwersalny słownik...* 2008, II, 1312].

Budzona przed jutrnią biegła do kuchni (Lp: 37).

Її будили ще до зорі і бігла на кухню (Bc: 42).

Пробуждаясь до зари и бежала на кухню (Cв: 20).

Jak widać, z obydwu przekładów zupełnie znika oryginalne nawiązanie do konkretnej modlitwy. Zostaje ono zastąpione okolicznikiem czasu – *do zori/ do zaru*. Prawdą jest, że relacje natury temporalnej zostają zachowane – zdarzenie rzeczywiście nastąpiło przed wschodem słońca, jednak zupełnie nieczytelne staje się umieszczenie wypowiedzi wyjściowej w kontekście sakralnym. Powyższy przykład jest tym ciekawszy, iż w toku rozwoju akcji powieści spotykamy następującą wypowiedź:

Nie odetknę aż do jutrzni (Lp: 109).

Не відчиню аж до утрени (Bc: 121).

Не отомкну аж до утрени (Cв: 58).

W przeciwieństwie do poprzedniego przykładu tu kontekst religijny zostaje zachowany. Co ciekawe, obydwaj tłumacze zdecydowali się na adaptację wyjściowego leksemu, przekazując go jako *утрення*, czyli ‘одна из церковных служб, совершаемая рано утром’ [Большой толковый словарь 2004, 1407].

Kolejne analizowane fragmenty pokazują manewrowanie obydwu tłumaczy pomiędzy adaptacją a egzotyzacją. Oto pierwszy z nich:

Od połowy adwentu Elency znów zaczęła śnić się krew (Lp: 37).

Від середини адвенту Еленчі почала снитися кров (Bc: 42).

С середины рождественского поста Эленче снова начала сниться кровь (Cв: 19).

Tłumacz ukraiński wybiera w tym przypadku egzotyzację, wprowadzając do tekstu przekładu słowo *адвент*. Być może takie działanie podyktowane zostało względami kulturowymi. W okresie I i II Rzeczypospolitej Polacy i Ukraińcy sąsiedowali ze sobą, obydwie narody zamieszkiwały te same tereny – szczególnie Wołyń oraz dawne województwa lwowskie, tarnopolskie, stanisławowskie oraz część Lubelszczyzny. Stąd wzajemne kontakty były bardzo silne, nie tylko na gruncie społecznych, lecz także religijnych. Zgola inaczej sytuacja przedstawia się w kontekście przekładu rosyjskiego. Tłumacz stosuje w tym miejscu adaptację, wykorzystując terminologię bezpośrednio związaną z rosyjskim prawosławiem, co również można wytłumaczyć względami historycznymi oraz obawą przed niezrozumieniem przez czytelnika kontekstu wypowiedzi.

Z kolei dwa podane niżej przykłady ilustrują adaptacyjną strategię tłumaczenia. Obecna jest ona zarówno w tekście rosyjskim, jak i ukraińskim.

I to jeszcze dziś. Po nieszporach (Lp: 60).

Причому ще сьогодні. Після вечірні (Bc: 67).

Причем сегодня же. После вечерней (Cв: 31).

Dzwon u dominikanów bił na nieszpór (Lp: 174).

Дзвін у домініканців дзвонив на вечірню (Bc: 192).

Колокол у доминиканцев звонил на вечерню (Cв: 94).

Nieszpory to w liturgii katolickiej śpiewane nabożeństwo wieczorne, odprawiane zazwyczaj w niedzielę dni świąteczne [Uniwersalny słownik... 2008, II, 970]. *Zaś wieczernia* to ‘в православном религиозном обряде – церковная служба, совершаемая после полудня’ [Большой толковый словарь 2004, 123]. Jak widać, znaczenia zarówno translatu, jak i translandu są bardzo podobne. Ciekawe natomiast jest użycie przez autora leksemu *nieszpór*. Wskazuje on na liczbę pojedynczą słowa *nieszpory*. Ponieważ akcja powieści toczy się w dużym

stopniu na terenie Czech, autor najprawdopodobniej chciał zwrócić uwagę na czeski odpowiednik słowa *nieszpory*, dodając tym samym wypowiedzi narodowego kolorytu. *Uniwersalny słownik języka polskiego* podaje czeską formę danego słowa jako *nešpor*. Co więcej, cała twórczość Sapkowskiego charakteryzuje się wtrętami z różnych języków, wkładanymi w usta bohaterów. Niestety w obydwu przekładach całkowicie zanika wykorzystana przez autora oryginalna, nieco obco brzmiąca również dla Polaków, forma słowa wyjściowego:

(...) na *tercję*. *A teraz z Bogiem* (Lp: 64).

(...) na *терцію*. *А теперь з Богом* (Bc: 72).

(...) na *терцию*. *А сейчас – с Богом* (Cв: 34).

W roku 1414, na Zaduszki (Lp: 155).

В 1414 році, на Задушку (Bc: 172).

В 1414 году, на Задушку (Cв: 84).

Obydwa powyższe fragmenty stanowią przykład egzotykcji tekstu docelowego. Zarówno słowo *tercja* jak i *Zaduszki* zostały przeniesione do przekładów w formie zapożyczeń, brzmiących obco dla ich odbiorców. Mianem *tercja* określa się w liturgii rzymskiej czwartą w kolejności godzinę kanoniczną, odpowiadającą trzeciej godzinie dnia, liczonego od godziny szóstej rano [*Uniwersalny słownik...* 2008, IV, 53]. Nieco inaczej wygląda przekład leksemu *Zaduszki* będącego tradycyjną, skróconą formą wyrażenia *Dzień Zaduszny*. Co ciekawe, tłumacz rosyjski przybliżył znaczenie użytego ekwiwalentu poprzez zastosowanie przypisu o treści: *День Поминовения Усопших, 2 ноября*. Pojawia się tu także data, co jest tym ciekawsze, że „в Русской православной церкви *Радоница* отмечается во вторник после Фомина воскресенья, на второй неделе после Пасхи. В народной традиции восточных славян – в воскресенье (на Красную горку), понедельник или вторник, в зависимости от региона” [Агапкина 2002, 285]. Powyższy przykład zwraca uwagę na różnice związane z tradycją wspominania zmarłych w kulturach polskiej i rosyjskiej, szczególnie jeśli chodzi o ich umiejscowienie w kalendarzu liturgicznym.

Kolejna część analizy dotyczyć będzie sposobów przekładu nazw odnoszących się do kultury materialnej, bezpośrednio związanej z życiem duchowym. Są to terminy oznaczające elementy ubioru kapłanów oraz przedmioty wykorzystywane w kościołach podczas nabożeństw:

Biskup był w pełnej gali pontyfikalnej. W ozdobionej drogimi kamieniami infule na głowie, w dalmatyce wdzianej na tunicełę, z pektorałem na piersi i zakrzywionym jak precel pastorałem w ręce (Lp: 18).

Єпископ був у певному урочистому єпископському облаченні. В оздобленій коштовними каменями інфулі на голові, далматинці, вдягнений на туницелу, з пектораллю на грудях і закрученим наче рогалик, пасторалом в руці (Вс: 22).

Єпископ был в полном церковном облачении. В украшенной драгоценными камнями митре на голове, в стихаре, одетом на туницелу, с пекторалью на груди и изогнутым как крендель єпископским посохом в руке (Св: 8).

Wczytując się w powyższy fragment, widzimy obraz biskupa katolickiego przygotowującego się do sprawowania liturgii, w trakcie której zostaje nałożona ekskomunika na głównego bohatera powieści. Z tego względu biskup przedstawiony został w *pełnej gali pontyfikalnej*. Oryginalne wyrażenie bezpośrednio nawiązuje do języka łacińskiego, co może stanowić dla odbiorcy pewną trudność. W przekładzie ukraińskim pojawia się konkretyzacja w postaci dodania przymiotnika *єпископському*. Co więcej, znika odniesienie do łaciny. Podobnie jest w przekładzie rosyjskim, chociaż tutaj nie zachodzi zjawisko konkretyzacji. Następnie autor szczegółowo wylicza kolejne elementy owej gali pontyfikalnej. Są to *infula*, *dalmatyńska*, *tunicela*, *pektorał* oraz *pastorał*. W przekładzie ukraińskim widzimy całkowitą egzotyzację – wszystkie wymienione leksemy zostają zapożyczone i wykorzystane w charakterze ekwiwalentów nazw oryginalnych. Nieco inaczej sytuacja wygląda w tekście rosyjskim. Tutaj tłumacz manewruje pomiędzy adaptacją a egzotyzacją, gdyż występują następujące połączenia: *infula* – *митра*, *dalmatyńska* – *стихарь*, *tunicela* – *туницела*, *pektorał* – *пектораль*, *pastorał* – *єпископский посох*. Jak widać, w zdecydowanej większości przypadków tłumacz zastosował podejście adaptacyjne, wykorzystując terminologię prawosławną. Co więcej, przy parze leksemów *pastorał* – *єпископский посох* pojawia się nawet konkretyzacja w postaci dodania przymiotnika. Egzotyzacja dotyczy jedynie leksemu *туницела*.

Adaptacja słowa wyjściowego nastąpiła również w przypadku rzeczownika *mszał*:

Мóглы позоваць до ілюмінацыі ў мшале (Lp: 122).

Міг би позувати до мініатюри в служебнику (Св: 135).

Мог бы позировать для иллюстрации в церковном служебнике (Св: 65).

W tekście rosyjskim pojawia się dodatkowo konkretyzacja w postaci przymiotnika *церковный*:

Подзваниала сыгнатурка ктóрегоś з лucereńских коśцiоłów (Lp: 176).

Подзвонював малий дзвін котрогоś з люцєрньских костелів (Вс: 194).

Позванивал малый колокол на одной из люцєрньских цєрквей (Св: 95).

Występująca w oryginale nazwa *sygnaturka* oznacza ‘mały dzwon kościelny umieszczony zwykle w wieżyczce nad prezbiterium lub na skrzyżowaniu naw’ [Uniwersalny słownik... 2008, III, 1466]. Jak widać, żaden z tłumaczy nie zdecydował się na jej zapożyczenie. Obydwaj wykorzystali w tym przypadku generalizację, informując jedynie, że jest to *mały dzwonek*. Takie działanie nie zakłóca odbioru danego fragmentu, jednak całkowicie zatarta zostaje informacja dotycząca tego, iż jest to najmniejszy dzwonek o szczególnym znaczeniu, umieszczany w konkretnym miejscu świątyni, często w małej wieży kościelnej, również noszącej taką nazwę. Dzwonek ten był używany podczas podniesienia – konsekracji chleba i wina [Słownik terminologiczny... 2002, 385].

Ostatni przykład to archaiczna, jednak spotykana w literaturze miara czasu, mianowicie *pacierz*:

I dwóch pacierzy rozmowa nie trwała (Lp: 206).

Уся розмова не протривала й два отчєнаши (Bc: 226).

И двух пачежей разговор не длился (Cв: 112).

Użyte przez Sapkowskiego wyrażenie zostało oddane w każdym z przekładów w zupełnie inny sposób. Tłumacz rosyjski przeniósł polski leksem na zasadzie zapożyczenia. W rezultacie dało to efekt egzotykcji tekstu docelowego, co może prowadzić do niezrozumienia danego fragmentu, gdyż mamy tu do czynienia z wykorzystaniem nazwy modlitwy, która nie funkcjonuje na gruncie prawosławnym, tym bardziej że została ona zastosowana w charakterze jednostki czasu. Natomiast tłumacz ukraiński posłużył się kalką, wykorzystując do stworzenia ekwiwalentu pierwsze słowa Modlitwy Pańskiej – *Отче наш*. Jednak powstaje pytanie: ile trwała rozmowa? Wydaje się, że ta prowadzona w tekście wyjściowym jest dużo dłuższa od tej w tekście docelowym, bowiem *Modlitwa Pańska* stanowi zaledwie jedną z kilku różnych części *pacierza*.

Podsumowując, przekład leksyki religijnej jest zadaniem trudnym i wymagającym od tłumacza szczególnej subtelności oraz wyczucia. Problemy związane z tłumaczeniem takich jednostek wynikają przede wszystkim z nieprzystawalności terminologicznej, powstającej z kolei z różnic dogmatycznych, innych form sprawowania liturgii, wykorzystywania innych przedmiotów liturgicznych, różnic w tytułaturze dostojników religijnych oraz szeroko rozumianej religijnej kultury materialnej. Jeśli chodzi o nasycenie terminami ze sfery religii tekstów literackich, to należy też zwrócić uwagę na intencję samego autora tekstu. Bowiem w sposób świadomy i zamierzony umieszcza on je w utworze, w którym pełnią one określone funkcje – stanowią istotny element kreowanej przez niego rzeczywistości średniowiecznego Śląska, jego religijnej różnorodności. Co więcej, mogą

one stanowić pewną formę gry z czytelnikiem, od którego Sapkowski wymaga wiedzy i umiejętności rozszyfrowania nazw realiów umieszczonych w tekście. Świadczy o tym fakt, że występują tu zarówno terminy polskie jak i łacińskie. Same opisy życia religijnego są bardzo szczegółowe, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w obydwu analizowanych przekładach w taki sposób, aby ich odbiorcy mieli możliwość „ujrzenia” religijnej rzeczywistości ukazanej w powieści.

Na podstawie przeprowadzonych obserwacji można stwierdzić, że w tekstach będących przedmiotem niniejszego opisu tłumacze manewrują pomiędzy adaptacją i egzotyzacją, nie decydując się na konsekwentne realizowanie jednej wybranej strategii. Co więcej, strategię egzotyzującą można częściej zaobserwować w przekładzie ukraińskim. Tłumacz rosyjski zaś częściej stosuje adaptację, a w przypadku egzotyzacji wspomaga się przypisami – przybliża w nich odbiorcy znaczenie elementów tekstu, które, jego zdaniem, tego wymagają. Znacznie rzadziej autorzy przekładów stosują konkretyzację oraz generalizację, dzięki którym również udaje się im przezwyciężyć trudności związane z przekazywaniem terminologii religijnej. Dzięki częstszemu stosowaniu adaptacji przekład rosyjski wydaje się bardziej dostępny dla odbiorcy, natomiast przekład ukraiński stawia przed nim znacznie większe wymagania dotyczące znajomości terminologii katolickiej.

BIBLIOGRAFIA

- Bednarczyk Anna. 2002. *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk.
- Janikowski Przemysław. 2008. *Obrazy religijności. Odmiennność religijna w przekładzie*. W: *Odmiennność kulturowa w przekładzie* Red. Fast P. Katowice–Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Śląsk–Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej: 53–66.
- Moczar Maria. 2002. *Przekaz leksyki religijnej w przekładzie wobec oczekiwań odbiorców*. W: *Przekład – język – kultura*. Red. Lewicki R. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 105–111.
- Sapkowski Andrzej. 2006. *Lux perpetua*. Warszawa: superNOWA
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. 1996. Red. Kubalska-Sulkiewicz K. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Tokarz Bożena. 2008. *Bariery kulturowe w przekładzie*. W: *Odmiennność kulturowa w przekładzie*. Red. Fast P. Katowice–Częstochowa: Wydawnictwo Naukowe Śląsk– Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej: 7–23.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2006–2008. Red. Dubisz S. T. I–IV. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wideł-Ignaszczak Małgorzata. 2012. *Kontekst kulturowy w przekładzie leksyki religijnej (na materiale polsko-rosyjskim)*. W: *Przekład – język – kultura*. Red. Lewicki R. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 145–154.
- Агапкина Т.А. 2002. *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*. Москва: ИНДРИК.
- Большой толковый словарь русского языка*. 2004. Red. Кузнецов С.А. Санкт-Петербург: НОРИНТ.

- Сапковский Анджей. 2009. *Свет вечный*. Москва: АСТ.
Сапковський Анджей. 2019. *Вічне світло*. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля.

REFERENCES

- Agapkina T.A. 2002. *Mifopoëtičeskie osnovy slavjanskogo narodnogo kalendarâ* [Mythopoeitic foundations of the Slavic folk calendar. Spring-summer cycle. Vesenne-letnij cikl]. Moscow, INDRIC. (In Russian)
- Bednarczyk Anna. 2002. *Kulturowe aspekty przekładu literackiego*. Katowice, Wydawnictwo Naukowe Śląsk. (In Polish)
- Bol'soj tolkovyj slovar' russkogo âzyka* [Great Dictionary of Russian language]. 2004. Ed. Kuznecov S.A. Saint-Petersburg, NORINT. (In Russian)
- Janikowski Przemysław. 2008. *Obrazy religijności. Odmiennosc religijna w przekladzie*. In: *Odmiennosc kulturowa w przekladzie* Ed. Fast P. Katowice, Częstochowa, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, pp. 53–66. (In Polish)
- Moczarz Maria. 2002. *Przekaz leksyki religijnej w przekladzie wobec oczekiwań odbiorców*. W: *Przekład – język – kultura*. Ed. Lewicki R. Lublin, Wydawnictwo UMCS, pp.105–111. (In Polish)
- Sapkovskij Andžej. 2009. *Svet večnyj* [Lux perpetua]. Moscow, AST. (In Russian)
- Sapkovs'kij Andžej. 2019. *Vične svitlo* [Lux perpetua]. Kharkiv, Klub Simejnogo Dozvilla. (In Ukrainian)
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*. 1996. Red. Kubalska-Sulkiewicz K. Warsaw, Wydawnictwo Naukowe PWN. (In Polish)
- Tokarz Bożena. 2008. *Bariery kulturowe w przekladzie*. In: *Odmiennosc kulturowa w przekladzie*. Ed. Fast P. Katowice, Częstochowa, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, pp. 7–23. (In Polish)
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. 2006–2008. Ed. Dubisz S. Vol. I–IV. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN. (In Polish)
- Widział-Ignaszczak Małgorzata. 2012. *Kontekst kulturowy w przekladzie leksyki religijnej (na materiale polsko-rosyjskim)*. In: *Przekład – język – kultura*. Ed. Lewicki R. Lublin, Wydawnictwo UMCS, pp. 145–154. (In Polish)